

Інна Червінська,
кандидат педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
м.Івано-Франківськ, Україна

Inna Chervinska,
Candidate of Pedagogics,
associate professor, senior lecturer,
the Precarpathian National University
named after Vasyl Stefanyk

УДК 37.013.8.

СУБ'ЄКТНО-СЕРЕДОВИЩНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ ГІРСЬКОЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

SUBJECT-ENVIRONMENTAL APPROACH TO THE EDUCATIONAL SYSTEM OF MOUNTAINS SCHOOL

*Суб'єктно-середовий підхід к організації виховної системи ГІРСЬКОЇ
загальноосвітньої школи*

В статті на основі проведених досліджень, розробки психолого-педагогічної літератури і власного досвіду педагогічної діяльності - розкривається специфіка суб'єктно-середового підходу к організації виховної системи гірської загальноосвітньої школи. Автор аналізує різні типи виховних систем загальноосвітньої школи, описує ведучі компоненти і особливості діяльності.

Ключевые слова: система, виховна система, суб'єкт, середовий підхід, компонент, педагог, освітнє простір, освітнє середовище.

Subject-environmental approach to the educational system of mountain comprehensive school

The article on the basis of these studies, study of psychological and educational literature and our own experience of teaching - is revealed specifics subject-environmental approach to the educational system of mountain secondary school. The author analyzes the different types of educational secondary school, describes the major components and operations.

Keywords: system, educational system, subject, environmental approach, component, teacher, educational space, educational environment.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У теорії виховання склалися різноманітні підходи до управління процесом розвитку і формування особистості дитини. Основою їм служать такі феномени дійсності як вік, індивідуальність, людська особистість, діяльність, ставлення, комплексність та ін. Продуктивність і значимість діяльничого, системного, особистісно орієнтованого та інших підходів емпірично була підтверджена самим розвитком виховної практики. Однак реалії сучасного життя все більше підводять дослідників до необхідності враховувати зростаюче значення середовища у вихованні та розвитку дітей як ключових

суб'єктів виховних систем, що зумовлює звернення суб'єкт-середовищного підходу

Опосередковане управління розвитком особистості буде малоефективним, якщо середовище ускладнює саму діяльність. Виховна система дає збої і навіть руйнується, якщо вона входить у протиріччя із середовищем. Особистісний, індивідуальний та інші підходи втрачають свою силу, якщо не береться в розрахунок соціокультурний та природний контекст розвитку дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Аналіз наукових джерел засвідчив, що проблема відносин та взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу є предметом міждисциплінарних пошуків українських і зарубіжних учених. Вона досліджувалася за такими напрямками: теоретико-методологічні засади формування відносин (А.М.Бойко, Л.С.Виготський, М.Б. Євтух, О.В.Киричук, С.Л.Рубінштейн); фундаментальні загальнопедагогічні концепції: особистісно-гуманної педагогіки (Ш.О.Амонашвілі, О.Я.Савченко, В.О.Сухомлинський, О.В.Сухомлинська), особистісно орієнтованого виховання (І.Д.Бех), діалогічної взаємодії (О.В.Киричук), моделювання виховного процесу (А.Й.Капська, В.В.Краєвський, Т.М.Яблонська).

Дослідження «середовищної» проблематики представлені такими науковими напрямками: обґрунтування теорії середовищного (Ю.С.Мануйлов), полісередовищного (М. М.Федорова) підходів у освіті, а також концепції середовищно зорієнтованого навчання (Т. Менг); розгляд таких семантичних конструктів освітнього середовища як: акмеологічне середовище (А. Деркач, І. Соловійов), професійне середовище (А. Маркова), професійно-креативне середовище (З. Н.Курлянд), інформаційно-освітнє середовище (Л. Панченко); інноваційно-рефлексивного середовища (М.М. Марусинець); рефлексивно-освітнього середовища як умови культурного самовизначення студента (О.К. Малахова).

Мета статті на підставі проведених досліджень, опрацювання психолого-педагогічної літератури та власного досвіду педагогічної діяльності - розкрити специфіку суб'єктно-середовищного підходу до організації виховної системи гірської загальноосвітньої школи.

Виклад основного матеріалу. Аналіз теоретичних і експериментальних досліджень проблеми становлення та розвитку системи виховної роботи загальноосвітньої школи дозволив виявити нам неоднозначність тлумачень системного підходу до організації виховної практики. Це пов'язано, в першу чергу, з такими поняттями, як «система», «виховна система», «система виховної роботи». У сучасній філософській і психолого-педагогічній літературі умовно можна виділити кілька підходів до поняття «система».

Суб'єктно-середовищний підхід базується на ймовірнісній парадигмі. Він представляє інтеграцію положень середовищного і суб'єктного підходів, розширюючи їх можливості в дослідженні розвитку соціальної активності під час організації виховної системи ЗОШ .

Суб'єктно-середовищний підхід – це методологічна орієнтація в пізнавальній і практичній діяльності, яка спрямована на становлення особистості як суб'єкта який саморозвивається і саморганізовується за умови успішної діяльності системи виховної роботи школи. Суб'єкт-об'єктний підхід визначає провідну роль активності у становленні й розвитку людини, вказуючи на закономірний взаємозв'язок між розвитком активності особистості і становленням суб'єктності.

Середовищний підхід, який презентується дослідниками Ю.Мануйловим, В.Слободчиковим, В.Ясвіним та ін. в інструментальному плані представляє систему дій суб'єкта з середовищем, які спрямовані на перетворення їх в засіб діагностики, проектування та продукування виховного результату [4 с. 37].

Звернення до суб'єктно-середовищного підходу акцентує увагу саме на взаємодії і взаємовпливі середовища і суб'єкта. З позицій суб'єктно-середовищного підходу середовище – це не тільки засіб формування але й засіб розвитку, завдяки якому розширюється суб'єктивний досвід особистості. Суб'єктно-середовищний підхід – це методологічна орієнтація пізнавальної і практичної педагогічної діяльності, яка спрямована на вивчення і використання розвиваючого потенціалу взаємодії середовища і суб'єкта. Адже середовище може вливати на суб'єкт тільки в процесі взаємодії з ним. Суб'єкт-середовищний підхід визначає середовище як засіб і чинник розвитку та продукт соціальної активності всіх суб'єктів освітньо-виховного процесу [11].

Система виховної роботи гірської школи на сучасному етапі є складною, поліструктурною самоорганізуючою системою, яка покликана інтегрувати всі види спільної, творчої діяльності педагогів та вихованців в цілісний виховний процес, орієнтований на становлення суб'єктних властивостей і якостей особистості дитини, на розвиток гуманістичних відносин у шкільному співтоваристві, виходячи з соціокультурних проблем регіону.

У контексті нашого дослідження під поняттям «система» розуміється цілісна система, в результаті діяльності якої створюється нова, інтегративна якість (або сукупність певних якостей), визначаються її провідні компоненти, спроектовані для досягнення визначеної мети і взаємодії із середовищем.

Підвищення ефективності виховної роботи пов'язують зі створенням виховних систем (ВС). Будь-яка система є сукупністю елементів, поєднаних між собою, що утворюють певну цілісність. Поняття “виховна система” органічно переплітається з такими категоріями, як “особистість”, “розвиток”, “відносини”, “цілісність”, “структура”, “компонент”, “взаємозв'язок”, “результативність” та ін.

Проблема створення виховної системи є предметом наукових пошуків багатьох науковців та педагогів-практиків. Так, педагог Й.Гербард уважав необхідним створити таку педагогічну систему, яка базувалася б на засадах наук етики й психології. Продовженням цієї ідеї є виховна система С.Т.Шацького, яку він успішно реалізовував у літній дитячій колонії

“Бадьоре життя”. У той час (1911–1931) це була своєрідна дитяча республіка зі своїм статутом та правилами співжиття.

Виховна системи школи “Бадьоре життя” була першим офіційним експериментальним освітнім закладом. Вивчення педагогічних джерел переконливо свідчить, що педагогічні ідеї, покладені в основу діяльності літньої колонії “Бадьоре життя”, були запозичені з теорії “вільного виховання”. Проте головною метою цієї виховної системи було здійснення трудового виховання через самообслуговування, створення органів дитячого самоврядування й максимального задоволення дитячого інтересу. “Вся наша робота носила соціальний характер, оскільки була пов’язана з вивченням середовища, в якому зростали наші діти, вона проводилась в незвичайній (для того часу) організаційній формі – дитячого самоврядування” – пригадував пізніше С.Т.Шацький і вважав, що найближча мета роботи – організація дитячого життя в кожний конкретний момент.

На поєднанні спільної ігрової діяльності, довірі, праці й високій духовності була побудована виховна система В.Н.Сороки-Росинського в навчальному закладі імені Ф.М.Достоевського. Основою виховної системи в Одеській школі-комуні була ідея організації дитячої радості, пропагована керівниками закладу – С.М.Рівесом і М.М.Шульманом [7, с.42–43].

У 50-х роках ХХ ст. відомий учений, директор Ленінградської школи Т.Ю.Коннікова створила й теоретично обґрунтувала виховну систему освітнього закладу, яка базувалася на провідних ідеях А.С.Макаренка та концепції “високого інтелектуалізму”. Проте особливу роль в історії педагогічної науки й практики виховання відіграють погляди, ідеї та досвід В.О.Сухомлинського. У Павлишській школі педагог вибудував нову систему виховання, основоположними засадами якої були ідеї доброзичливості, поваги до гідності дитини. Діяльність навчального закладу ґрунтувалася на цінностях добра й людяності. Школу В.О.Сухомлинського називали «Палацом Любові». Істотний внесок в 60–80-ті роки в розробку теоретичних основ виховної системи зробили російські вчені – Л.І.Новикова, А.Т.Куракін, А.В.Мудрик, В.А.Караковський. Різні варіанти, моделі виховних систем пропонують й українські вчені та вчителі-практики (Віктор Громовий, Олександр Захаренко, Петро Лосюк та ін.).

Педагогічна система школи – цілеспрямована, самоорганізована, у ній основною метою є включення підростаючих поколінь у життя суспільства, їх розвиток як творчих, активних особистостей, які освоюють культуру суспільства. Це завдання реалізується на всіх етапах функціонування педагогічної системи школи, в її дидактичній та виховній підсистемах, а також у сфері професійного й вільного спілкування всіх учасників освітнього процесу. Для будь-якої педагогічної системи школи характерно не тільки наявність зв’язків та відносин між системоутворючими її елементами (певна організованість), а й нерозривна єдність із середовищем, у взаєминах з яким система проявляє свою цілісність. У зв’язку із цим виховна система тісно пов’язана з мікро- і макросередовищем. Мікросередовищем є середовище,

освоєне школою (мікрорайон, населений пункт), а макросередовищем – суспільство в цілому.

Виховна система школи здатна багато в чому підпорядкувати своєму впливові навколишнє середовище. У цьому випадку школа стає реальним центром виховання. Різноманітними бувають взаємозв'язок і взаємовплив дидактичної та виховної підсистем у рамках єдиної педагогічної системи школи. Виховна система школи – це складний комплекс компонентів, який підпорядкований певним цілям і забезпечує в процесі свого функціонування досягнення певних виховних завдань щодо кожної особистості і всього дитячого колективу.

Виховна система – це цілісний соціальний організм, що функціонує за умови взаємодії основних компонентів виховання (суб'єкти, цілі, зміст і способи діяльності, відносини) і володіє такими інтегративними характеристиками, як спосіб життя колективу, його психологічний клімат (Л.І.Новикова). Виховна система – це комплекс умов, які з найбільшою ефективністю сприяють розвитку в учнів кращих моральних рис не шляхом прямого впливу, а в процесі повсякденного вправлення школяра у виборі моральних рішень, визначеності вчинків та дій (М.Ю.Красовицький).

Доцільність створення виховної системи в загальноосвітньому навчальному закладі I ступеня обумовлена такими чинниками:

- інтеграцією зусиль суб'єктів виховної діяльності учнів 1–4 класів, учителів, батьків, громадських організацій;
- зміцненням взаємозв'язку всіх компонентів педагогічного процесу (цільового, змістового, організаційно-діяльнісного, оціночно-результативного);
- розширенням діапазону можливостей за рахунок освоєння й залучення у виховне середовище навколишнього природного та соціального середовища;
- економією часу й сил педагогічного колективу, оскільки спадкоємність і діалектичність у змісті, методах здійснення виховання забезпечують досягнення поставлених виховних завдань;
- створенням умов для самореалізації та самоствердження особистості учня, вчителя, батька, що сприяє їх творчому самовираженню й росту, прояву неповторної індивідуальності, гуманізації ділових та міжособистісних відносин у колективі.

Виховна система школи не визначається наказами відповідних відомств чи міністерств, а створюється зусиллями всіх учасників педагогічного процесу: учителями, дітьми, батьками та ін. У процесі їх взаємодії формуються її цілі й завдання, визначаються шляхи реалізації, організовується діяльність. Виховна система школи – не статичне, а динамічне явище, тому для того, щоб успішно керувати нею, треба знати механізми й специфіку її розвитку. Створення чіткої системи завжди пов'язане з прагненням її елементів до впорядкованості, рухом до цілісності.

Таким чином, становлення виховної системи завжди є процесом інтеграції. Однак інтеграція існує одночасно з протилежною тенденцією до дезінтеграції, до зростання незалежності різних елементів системи, порушення взаємодії між ними. Протиріччя між інтеграційними та дезінтеграційними процесами є рушійними силами розвитку виховної системи. Елементом дезінтеграції може бути й матеріально-просторова сфера виховної системи. Адже її об'єкти вступають з нею в суперечність: занепадають будівлі, псуються меблі. Ці об'єкти не здатні до розвитку. Таке протиріччя може стримувати розвиток системи (друга зміна, маленький актовий зал, відсутність музичних інструментів). У той же час колективна робота з перетворення матеріального середовища може мати й конструктивне вирішення [12]. Ще один елемент, що стимулює розвиток системи, – соціально-політична ситуація, суспільні цінності. Їхня різка зміна, наприклад кінець 80-х років ХХ століття, здатна зруйнувати сформовані виховні системи. У той же час перебудова політичної та суспільної ситуації змушує колектив школи самостійно формулювати для себе цінності й ідеали, що робить виховну систему більш індивідуальною та міцнішою стосовно мінливого соціального середовища.

Нарешті, важливим елементом дезінтеграції може стати ситуація, тобто стан системи в певний проміжок часу. Найбільш типовим є протиріччя між ситуаціями, що складаються в навчальній і позанавчальній роботі. Нерідко цікаво організована діяльність після уроків, завдяки якій діти мають можливість проявити себе як творчі особистості, суперечить нудним ситуаціям на уроках. І навпаки, пізнавальна діяльність на уроках, захоплююча для багатьох школярів, суперечить нецікавою, формально організованою позаурочною роботою. Обидві описані ситуації можуть активізувати розвиток виховної системи [10].

Під системою виховної роботи зазвичай розуміють систему взаємопов'язаних заходів, які відповідають поставленій меті.

Виховна система школи – це складна психолого-педагогічна сукупність, яка охоплює весь педагогічний процес, інтегруючи навчальні заняття, позаурочне життя дітей, різноманітну діяльність і спілкування за межами школи, вплив соціального, природного, предметно-естетичного середовища.

У практиці роботи сучасних загальноосвітніх навчальних закладів найчастіше фігурують дві системи: дидактична, яка охоплює навчальну діяльність учнів і методичну роботу вчителів, і система виховної роботи (тобто позанавчальних виховних заходів). Ці системи співіснують і розвиваються паралельно або в певному зв'язку одна з одною. В останньому випадку навчальна й позанавчальна діяльність, умовно кажучи, проникають одна в одну. У зоні такого взаємопроникнення зазвичай і відбувається найбільш інтенсивний процес формування особистості молодшого школяра.

Виховна система будь-якого навчального закладу має блок завдань, які обміркував і прийняв педагогічний колектив. Якщо їх немає, то немає й системи. Тип виховної системи навчального закладу залежить від обраного орієнтира – сприяти формуванню гармонійно розвиненої особистості з

просоціальною структурою ціннісних орієнтацій. Усі інші її підструктури повинні працювати на цю мету. Завдання визначаються характером діяльності. Але мета виховання і визначається, і реалізується людьми. Творють виховну стратегію педагоги, самі учні та дорослі, які беруть участь у житті навчального закладу. Однак лише тоді всі ці суб'єкти стають справжніми творцями системи, коли їх об'єднано в єдиний виховний колектив – ядро виховної системи навчального закладу.

Ефективність системи, дієвість її щодо поставлених завдань залежить від стосунків, що складаються між членами колективу навчального закладу – дорослими й дітьми, педагогами й учнями. Вони розвиваються в спільній діяльності. Системоутворюючою ця діяльність стане в тому випадку, коли вона виявиться захоплюючою для всіх, за умови, що кожен знайде в ній сферу для застосування своїх знань, умінь, творчих задумів. Діяльність, закладена в основу створення, функціонування й розвитку виховної системи навчального закладу, є діяльністю колективно організованою і, у свою чергу, слугує зародженню й підтримці колективістських стосунків – взаємної відповідальності, взаємодопомоги, взаємної зацікавленості в досягненні успіхів. Такі стосунки не створиш ні наказом, ні моральними сентенціями.

Виховні системи різноманітні. Вони можуть створюватися в школах різного типу, закладах культури, у дитячих організаціях та об'єднаннях. В основу створення виховної системи як моделі покладена теоретична концепція, яка включає цілі, завдання, принципи, провідні ідеї, педагогічні теорії, позитивний виховний досвід. До найбільш складних видів виховних систем відносяться цілеспрямовані системи, функціонування яких підпорядковане досягненню певної виховної мети, що самоорганізовується. Це системи, здатні в процесі функціонування змінити свою структуру та зміст.

У сучасному світі існує велика кількість різноманітних шкільних виховних систем. Кожна з них має свою теоретичну модель та спільні характеристики: творчість, відносини співробітництва, спільна турбота та довіра, увага до кожного учасника виховної системи. Виховна система школи – це система, яка діє як цілісний соціальний організм, форма інтеграції всіх педагогічних впливів на особистість дитини, що формується.

Виховна система освітньої установи – це повноцінне насичене й суспільно значуще творче життя педагогів, вихованців, батьків, головним завданням якого є розвиток не тільки інтелекту, а й особистісних якостей, де “самостійні компоненти педагогічного процесу розглядаються не ізольовано, а в їх взаємозв'язку, що дозволяє виявити загальні системні властивості та якісні характеристики” [3, с. 56].

Отже, виховна система навчального закладу – це комплекс цілей, діяльності щодо їх реалізації, стосунків, що народжуються в діяльності між її учасниками, керуючих дій педагогів і самих дітей, впливів середовища, що опановане навчальним закладом. У межах такої системи живе, росте й розвивається як особистість і учень початкової школи.

На наш погляд, виховна система – це цілісне утворення, яке організовується в процесі інтеграції основних компонентів виховання (мета, суб'єкти виховання, їхня діяльність, спілкування, відносини, кадровий потенціал, матеріальна база), що сприяє, зрештою, розвитку й саморозвитку підростаючої особистості.

Виховна система освітньої установи, як феномен реальної дійсності, – педагогічне поняття, яке займає центральне місце в теорії і практиці виховних систем.

В останні роки в педагогічному середовищі значно зріс інтерес до використання середовищного підходу в навчанні та вихованні школярів, в управлінні життєдіяльністю освітньої установи. У тих закладах освіти, де побудована й успішно функціонує виховна система навчального закладу в цілому, створюються виховні системи в навчальних групах і класах.

Виховна система – це спосіб організації життєдіяльності та виховання членів класного співтовариства, що являє собою цілісну й упорядковану сукупність компонентів, що взаємодіють, і сприяє розвитку особистості та колективу [13]. Вона відноситься до соціального типу систем, тобто є “живим” системним утворенням. Виховна система – це досить складне соціально-педагогічне явище, що складається з великої кількості елементів. На питання, скільки ж елементів утворює виховну систему, відповісти нелегко. Напевно, таких складових кілька десятків, а може бути й більше. Усе залежить від ступеня деталізації проведеного аналізу, у процесі якого ціле подумки розчленовується на його складові частини [2].

Однак слід зауважити, що в процесі моделювання й побудови виховної системи проблема виявлення всіх її елементів не відноситься до числа найбільш значущих. Важливіше визначити, які компоненти системного утворення є основними. Творці теоретичних основ виховної системи Л.І.Новикова, В.А.Караковський, Н.Л.Селіванова стверджують, що помиляються ті педагоги, які при моделюванні намагаються надмірно деталізувати модель. У ній повинні бути виділені найбільш важливі компоненти й зв'язки [6].

Виявлення основних компонентів здійснюється за допомогою вивчення науково-методичної літератури, ознайомлення з практикою використання системного підходу у виховній діяльності, проведення дослідно-експериментальної роботи, застосування теоретичних методів дослідження. За допомогою названих методів можна виділити компоненти виховної системи, які слід віднести до розряду найбільш істотних і важливих. Такими складовими є п'ять компонентів:

- індивідуально-груповий компонент;
- ціннісно-орієнтаційний компонент;
- функціонально-діяльнісний компонент;
- діагностико-аналітичний компонент;
- просторово-часовий компонент [6, с. 37-38].

Індивідуально-груповий компонент являє собою співтовариство (спільнота) дітей і дорослих, що беруть участь у створенні, управлінні й розвитку виховної системи. Він складається з декількох елементів, таких як: класний керівник (вихователь), учні класу, батьки учнів, педагоги та інші дорослі, які беруть участь у виховному процесі та життєдіяльності колективу.

Індивідуально-груповий компонент має виняткове значення. Саме члени класного співтовариства – учні, педагоги, батьки, володіючи суб'єктними повноваженнями, вирішують, яку виховну систему створювати, як її моделювати й будувати та яким чином система повинна функціонувати. Основне призначення виховної системи полягає в сприянні розвитку особистості кожного члена класної спільноти та формуванні колективу в цьому класі.

Провідну роль у побудові, функціонуванні та розвитку виховної системи відіграє педагог. Його життєві ціннісні орієнтації, педагогічні погляди й позиція, інтереси є одними з найбільш істотних системоутворюючих чинників. Якщо основу особистості педагога складають гуманістичні цінності, то такі ж ціннісні орієнтації переважають у класному колективі, якщо вчитель займає активну життєву й педагогічну позицію, то й учні класу відрізняються активністю й самостійністю, якщо педагог захоплений туризмом, то і в класній спільноті системоутворюючим видом діяльності стає туризм. Не випадково при зміні класного керівника зазнає значних змін виховна система всього класу в цілому.

Безпосередньо відповідаючи за успішність проектування навчально-виховного процесу, педагог виявляється найбільш зацікавленою особою в побудові ефективної виховної системи у своєму класі. Його зацікавленість підкріплена наявністю в нього необхідних суб'єктних повноважень. Однак не завжди класний керівник уміло реалізує свої суб'єктні повноваження. Нерідко відсутність теоретичних знань і практичних умінь у використанні системного підходу в педагогічній діяльності, недостатній розвиток здібностей системно мислити й діяти не дозволяють досягти бажаного результату. Для здійснення діяльності з моделювання, побудови та управління виховної системою необхідна спеціальна теоретична, методична та практична підготовка педагога.

У центрі навчально-виховного процесу знаходиться дитина, яка є не тільки об'єктом, але й суб'єктом виховання. Життєвий досвід дитини – вирішальний фактор формування особистості. Адже дитина сама створює свою особистість, а вся система навчання й виховання повинна допомогти їй виявити в собі й розвинути те, що їй органічно притаманне.

“Виховна система є цілісним соціальним організмом, що виникає в процесі взаємодії основних компонентів виховання (цілі, суб'єкти, їхня діяльність, спілкування, відносини, матеріальна база) і має такі інтегративні характеристики, як спосіб життя колективу, його психологічний клімат” (Л.І.Новикова). ВСШ не задається “зверху”, а створюється зусиллями всіх учасників педагогічного процесу: вчителями, дітьми, батьками та ін. У

процесі їхньої взаємодії формуються її основні компоненти. Системоутворюючими компонентами ВСШ є: діяльність, відносини, ідеологія.

Результативність виховної діяльності залежить від її змісту, практичного значення, способу та від її морального наповнення. Якщо ж розглядати діяльність з погляду її практичного значення, то необхідно виокремити п'ять основних сфер:

- побут: задоволення первинних потреб;
- відпочинок та ігри: зміцнення фізичних і духовних сил;
- навчальна праця: отримання освіти й сприяння цьому;
- громадська діяльність: вирішення суспільно значущих завдань безкорисливо й добровільно;
- професійна діяльність: вирішення суспільно важливих завдань за певну винагороду.

ВСШ – це ідеологія, тобто система поглядів, ідей, що відображають виховну концепцію певної школи. Ці ідеї пояснюють порядки, що існують у школі створюють сприятливий емоційний фон, традиції. Виховна система – це комплекс взаємозалежних компонентів, що розвиваються в часі та просторі. Компоненти виховної системи:

- мета – сукупність ідей, для реалізації яких вона створюється;
- цілі, виражені у вихідній концепції;
- діяльність, що забезпечує досягнення цільових орієнтирів;
- суб'єкт діяльності, що її організовує й бере участь у ній;
- відношення, стосунки, народжені в діяльності та спілкуванні, що інтегрують суб'єкт у деяку спільність;
- середовище системи, яке освоєне суб'єктом;
- керування, що забезпечує інтеграцію компонентів у цілісну систему й розвиток цієї системи;
- нормативне забезпечення – ті нормативні документи, що регламентують організацію виховної роботи.

Серцевиною виховного процесу є особистість – її нахили, здібності, потреби, інтереси, соціальний досвід, самовідданість, характер. Одним із визначальних принципів виховної системи є взаємозв'язок впливів: родини, вчителя, класного керівника, об'єктів виховного простору.

Сучасна концепція виховної системи закладу освіти будується з орієнтацією на модель компетентної особистості, яка формується в процесі інтеграції розумового, морального, фізичного, трудового, правового та естетичного виховання й складається під впливом таких чинників, як загальнолюдські та громадянські компетентності, правосвідомість, культура здоров'я, рівень розвитку особистості, морально-духовна свідомість, уміння будувати концепцію свого життя, своє "Я" та мобілізувати себе на подолання труднощів [10].

Для будь-якої ВСШ характерною є не лише наявність зв'язків між утворюючими елементами, але й нерозривна єдність з мікро- і макросередовищем.

Мікросередовище – середовище, освоєне школою, мікрорайон, населений пункт, а макросередовище – це суспільство в цілому. ВСШ має здатність багато в чому впливати передусім на мікросередовище, набувши ознак реального центру виховання.

Виховна система, як неодноразово підкреслювалося, явище, що розвивається. Вона створюється, удосконалюється, регресує, оновлюється, помирає. Розвиток системи – процес керований. Щоб успішно керувати її розвитком, необхідно чітко уявляти закономірності, тенденції й етапи цього процесу.

Досвід багатьох навчальних закладів доводить, що будь-яка виховна система в своєму розвитку проходить основні етапи, для кожного з яких характерні специфічні завдання, види діяльності, організаційні форми, системоутворюючі зв'язки [8].

Таким чином, для кожного етапу характерні специфічні задачі, види діяльності, організаційні форми, системоутворюючі зв'язки. Етапи розвитку виховної системи узгоджуються з етапами розвитку колективу, що є його ядром. Так, на етапі становлення системи відбувається й становлення колективу. У процесі впорядкування змісту діяльності й структури системи колектив стає інструментом масового виховання, а на етапі її функціонування у визначеному режимі – суб'єктом виховання особистості. Створення в школі учнівського колективу – це поява нової інтегративної якості виховної системи, що свідчить про її цілісність.

Розвиток виховної системи школи – це природний, закономірний процес, який зумовлюється розв'язанням об'єктивних суперечностей. Але це не означає, що цей процес жорстко визначений умовами, які вже існують. Розвиток системи може мати багато варіантів, проте далеко не всі вони мають педагогічну цінність. Виховна система зорієнтована на конкретні умови, враховує інтереси й потреби реальних дітей і дорослих, тому вона не може бути ідентичною в різних регіонах, навіть у двох сусідніх ліцях чи гімназіях.

Компонентом виховної системи класу є виховне середовище. Неорганізоване середовище може переписати всі педагогічні впливи на дітей. Тому виховна система школи включає у свою структуру такий компонент, як виховне, або освітнє середовище. Науковці розглядають три варіанти визначення виховного середовища. Л.І.Новикова вважає, що це “педагогічне цілеспрямоване організоване середовище, яке оточує дитину, клас, школу, дім, мікрорайон, село або селище, яке супроводжує людину дома, в школі, на вулиці і постійно впливає на неї”. На думку Ю.С.Мануйлова [11], “виховне середовище – це частина оточуючого середовища, в якому існує педагогічно сформований спосіб життя. Такий підхід недооцінює суб'єктивну роль дитини”. А дослідник Д.В.Григор'єв вважає, що це “динамічна мережа взаємопов'язаних педагогічних подій, які створюються соціальними суб'єктами різного рівня (колективні та індивідуальні), що є умовою особистісного розвитку і дорослого, і дитини” [13, с. 86]. Різноманітність традиційних, інноваційних форм виховання, гуманізація, психологізація

виховного процесу, система діагностичних методик вивчення особистості, розумно спланована організація дозвілля та високий рівень розвитку учнівського самоврядування – це необхідні складові ефективних дієвих виховних систем, які спрямовані на досягнення інтегративного результату – формування життєвих компетентностей у школярів. Коли виховна система грамотно спланована та організована, проводиться з урахуванням місцевих умов і можливостей, цікава для школярів, захоплює їх, формує активну життєву позицію, розвиває творчість, ініціативу, тоді діти отримують радість від результатів своєї діяльності, але така система роботи передбачає індивідуальний та диференційований підхід, врахування вікових та статевих особливостей.

Висновки і перспективи подальших наукових досліджень. Виховні системи – системи відкриті, пов’язані між собою, залежні у своєму розвитку від середовища, його соціальних, етнічних, культурних, природних характеристик. Ця обставина передбачає вивчення середовища, його виховного потенціалу, можливостей його підвищення за рахунок максимального використання умов середовища й перетворення його у виховний простір. Створення виховної системи – не самоціль. Адже вона формується й вдосконалюється з метою особистісного розвитку школярів і залежить, головним чином, від спільних зусиль педагогів, дітей та їхніх батьків. Пошук та відпрацювання нових виховних систем сприяє підвищенню результативності виховання школярів, вимагає від сучасних педагогів нових, нетрадиційних підходів, якісного рівня організації виховного процесу, підвищення педагогічної компетентності, впровадження інноваційних та розвиваючих технологій

Подальші наукові дослідження пов’язуємо із дослідженням авторських виховних систем. Адже позитивною характеристикою розвитку педагогічної теорії та шкільної практики стала тенденція росту кількості (і якості), авторських концепцій виховання, авторських шкіл, цікавих і перспективних творчих педагогічних колективів.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Закономірності сучасного виховного процесу / І. Д. Бех // Дошкільне виховання. – 2004. – № 2. – С. 3–5.
2. Болдырев Н. И. Методика воспитательной работы в школе / Н. И. Болдырев. – М. : Просвещение, 1981. – 186 с.
3. Волкова Н. П. Педагогіка : [посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Н. П. Волкова. – К. : Академидава, 2007. – 616 с.
4. Сорока Г. І. Сучасні виховні системи та технології : [навч.-метод. посіб. для кер. шкіл, вчителів, класних керівників, вихователів, слухачів ППО] / Г. І. Сорока. – Х., 2002. – 128 с.
5. Ковальчук В. А. Воспитательные системы общеобразовательной школы: сущность, структура / В. А. Ковальчук. – М., 1996.
6. Караковский В. А. Воспитательная система школы / В. А. Караковский. – М. : Просвещение, 1991. – 220 с.

7. Красовицький М. Ю. Виховна робота в школі: досвід і проблеми / М. Ю. Красовицький. – К. : Рад. школа, 1992. – 128 с.
8. Красовицький М. Виховна робота в школі : досвід і проблеми / М. Красовицький. – К. : Освіта, 1992. – 184 с.
9. Курлянд З. Н. Сутність процесу виховання / З. Н. Курлянд // Лекції з педагогіки : навч. посіб. – Одеса : Південноукр. держ. пед. ін.-т ім. К. Д. Ушинського, 1999. – 192 с.
10. Лозова В. І. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. посіб. / В. І. Лозова, Г. В. Троцько. – Х. : ОВС, 2002. – 400 с.
11. Мануйлов Ю. С. Средовой подход в воспитании: дис. д-ра пед. наук / Ю. С. Мануйлов. - М., 1997. - 300 с.
12. Омеляненко В. Л. Теорія і методика виховання : навч. посіб. / В. Л. Омеляненко, А. І. Кузьмінський. – К. : Знання, 2008. – 415 с.
13. Пальчевський С. С. Педагогіка : навч. посіб. / С. С. Пальчевський. – 2-ге вид. – К : Каравела, 2008. – 496 с
14. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии / под ред. С. А. Смирнова. – М. : Академия, 2006. – 512 с.
15. Слостенин В. А. Методика воспитательной работы : учебник / В. А. Слостенин. – М. : АКАДЕМІА, 2008
16. Струманський В. П. Виховна робота в національній школі : [навч. посіб.]. – К. : ІЗМН, 1997. – 184 с.